

หญิงร้าย.....ในพระอภัยมณี...ของสุนทรภู่

นำเสนอเมื่อ : 18 มิ.ย. 2552

อ่านบทความเรื่อง "หญิงร้ายในพระอภัยมณีของสุนทรภู่" ที่คุณนัทธนัย ประสานนาม เขียนลงใน www5.sac.or.th เป็นอีกแง่มุมหนึ่งที่น่าสนใจ ลองอ่านดูนะค่ะ....

คงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าสุนทรภู่เป็นกวีเอกแห่งรัตนโกสินทร์ที่โดดเด่นหากคนทัดเทียมได้ยาก ท่านได้สรรค์สร้างผลงานไว้มากมายให้เป็นมรดกวรรณคดีที่ล้ำค่าของไทย ผู้เขียนในฐานะครูสอนวรรณคดีขอระลึกถึงคุณูปการของสุนทรภู่ด้วยการหยิบงานของท่านขึ้นมาอ่านใหม่ โดยหวังว่าจะจุดประกายให้ผู้มีใจรักวรรณคดีไทยได้กลับไปอ่านหรือศึกษาเพิ่มเติมเพื่อต่อลมหายใจแก่วรรณคดีมรดกของไทยให้อยู่ในสังคมสมัยใหม่ต่อไป

ผลงานของสุนทรภู่ที่จะกล่าวถึงในที่นี้คือนิทานคำกลอนเรื่อง พระอภัยมณี อันเป็นผลงานที่มีผู้ศึกษาไว้มากมายหลายแง่มุม ในบทความนี้จะขอกล่าวถึงบทบาทของ "หญิงร้าย" ที่ปรากฏในพระอภัยมณี เพื่อตอบคำถามว่าสุนทรภู่ในฐานะที่เป็นผู้ชายแสดงทัศนะต่อหญิงร้ายผ่านการสร้างตัวละครและเหตุการณ์ในเรื่องอย่างไร ซึ่งการวิเคราะห์ที่คนจะตั้งกล่าวน่าจะนำไปสู่ความเข้าใจค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทหญิงชายในสังคมไทยของเราได้ดียิ่งขึ้น

ในการทำความเข้าใจบทบาทของหญิงร้าย เราอาจนำบทบาทของตัวละครมาเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่อง "ความเป็นธรรมทางวรรณศิลป์" (Poetic Justice) ซึ่งเป็นคำที่โรมัส ไรมอร์นักวิจารณ์ชาวอังกฤษแห่งปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 สร้างขึ้นเพื่อให้หมายถึงการแบ่งปันรางวัลและลงโทษในทางโลกแก่ตัวละครต่างๆ ในตอนจบเรื่องตามสัดส่วนของความดีและความชั่วที่ตัวละครเหล่านั้นปฏิบัติมาแล้ว (จาก **อธิบายศัพท์วรรณคดี** ของอาบรามส์ แบลโดย ทองสุก เกตุโรจน, 2538:261) เราอาจวิเคราะห์ตัวละครหญิงร้ายในเรื่องนี้ว่ามีพฤติกรรมอย่างไรและถูกตัดสินชะตาชีวิตอย่างไร โดยมีสมมติฐานว่าทั้งบทบาทรางวัลและบทลงโทษของตัวละครหญิงเหล่านั้นล้วนผูกพันกับบทบาทหญิงชายของเธอ

ตัวละครหญิงที่เลือกมากล่าวถึงในที่นี้ได้แก่นางผีเสื้อสมุทร นางวาลีและนางละเวง

นางผีเสื้อสมุทร

จากในเรื่อง นางผีเสื้อสมุทรเป็นยักษ์ พระอภัยมณียอมร่วมภริมย์อยู่ด้วยหลายปีเพราะความเกรงกลัว จนเมื่อสบโอกาส พระอภัยมณีจึงหนีไปป่าเพื่งูพรตอยู่ที่เกาะแก้วพิสดาร นางผีเสื้อสมุทรตามมาจองลงและทำให้คนอื่นๆ ในเกาะต้องพลอยเดือดร้อนไปด้วย ยิ่งไปกว่านั้น นางยังไหวจาจาบจวงพระอภัยมณีอย่างไม่มีความยำเกรง

นางผีเสื้อเหี่ยวหว่าจู้จี้

เจ้าบาลีเลือกแปลมาแก้ไข

ไหนดรกดกลที่ตรงใจ

เมืองสวรรคณ์นั้นก็ไปทางไหนเล่า

หนีไปไหนก็ไม่รอดจะทอดทิ้ง

ช่วยพาไปดูเล่นให้เห็นจริง

อย่าพูดเปล่าปลิ้นปลอกหลอกผู้หญิง

มานั่งนั่งอยู่กับเกาะเห็นเหมาะใจ

เพื่อไม่ให้เหตุการณ์บานปลายไปมากกว่านี้ พระอภัยมณีจึงตัดสินใจเป่าปี่สังหารนางผีเสื้อสมุทรเสีย

บทบาทของนางผีเสื้อสมุทรคือเป็น "แม่" และ "เมีย"

หากคิดเชื่อมโยงกับลักษณะอุดมคติของหญิงที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนและตัวละครเอกหญิงเรื่องอื่นๆ ในวรรณคดีไทย นางผีเสื้อเขายาวทำตน "นอกวิธนอกรอย" นางลักพาพระอภัยมณีด้วยกำลัง มิได้ใช้ความงาม เสน่ห์ หรือความดีมามัดใจ นางไม่เชื่อฟังคำสั่งของสามี ไม่สำรวมกิริยา สืบเกิดจากการไขว่คว้าบริภษาอย่างไม่มีความเกรงกลัว ความเป็นธรรมชาติที่นางได้รับจึงมิใช่สิ่งอื่นนอกจากความตาย

อย่างไรก็ตาม กวีได้หา "ทางหนีทีไล่"

เอาไว้ให้แก่พระอภัยมณีแล้วหากจะมีผู้ตำหนิว่าพระอภัยมณีใจคอโหดร้ายถึงขนาดสังหารภรรยาได้ลงคอ การที่พระอภัยมณีคร่ำครวญ ร่ำพันและไศกุเศราชจนหมดสติไปเป็นเสมือนการชดเชยให้แก่ความตายของนางยักษ์ ทั้งยังเป็นการสวาทลักษณะที่ดีให้แก่ผู้ชายว่ากระทำสิ่งโหดร้ายเพราะความจำเป็น ซึ่งเท่ากับเป็นการตอกย้ำว่านางผีเสื้อไม่มีความรู้ตัวรู้ตัวต่างกับพระอภัยมณีอย่างเห็นได้ชัด

ถึงแม้พระอภัยมณีจะมีภาพลักษณ์ของพระเอกศิลปิน

แต่ก็ยังคงถูกมอบหมายบทบาทที่แสดงว่ามีเหตุผลได้มากกว่านางยักษ์ที่ทำตามอำเภอใจของตนเองฝ่ายเดียว และอาจเป็นไปได้ว่านางผีเสื้อสมุทรเป็นภาพจำลองความเจ้าอารมณ์ของเพศหญิงที่หากมีมากเกินไปจนควบคุมไม่ได้ก็อาจสร้างผลเสียให้แก่ตนเอง โดยเฉพาะการก่อให้เกิดความไม่สงบสุขในครัวเรือน

นางวาลี

นางวาลีก็เป็นตัวละครที่มีลักษณะไม่สอดคล้องกับลักษณะอุดมคติของหญิงไทยเช่นกัน นางมีรูปชั่ว "เหมือนนกุลหน้าตาดูเหมือนปูหน้ และดูตงตะไคร่น้ำดำมืดหมึ" แต่พระอภัยมณีรับนางไว้เป็นหม่อมทามก็เพราะเห็นว่านางเป็นคนมีสติปัญญา "แต่กิริยามารยาทประหลาดดี เห็นจะมีความรู้อยู่ในใจ" ในประเด็นนี้ อาจกล่าวได้ว่าสุนทรภู่เชิดชูความรู้เหนือรูปลักษณะภายนอก แต่ความรู้และปัญญาดังกล่าวก็ยังคงรับใช้ผู้ชายอยู่นั่นเอง ดังนั้นนางวาลีได้ใช้ปัญญาของตนช่วยเหลือพระอภัยมณีหลายครั้งทั้งด้านการรบและด้านการรัก

ครั้งหนึ่ง

นางต้องการฆ่าอุศเรนหลังจากเจ้าลูก้าสิ้นแล้วเพราะนางคิดว่าต่อไปภายหน้าอุศเรนอาจเป็นเสี้ยนหนามที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่พระอภัยมณีได้ วาเทของนางที่วิจารณ์ผู้ที่อยู่เหนือกว่าทั้งพระอภัยมณีและนางสุวรรณมาลีนั้นแสดงให้เห็นว่านางไม่ "สบบารมณ" กับท่าทีของตัวละครอื่นที่มีต่ออุศเรน ซึ่งคิดไว้ชีวิตเพราะเห็นแก่บุญคุณครั้งเก่า ทั้งยังสะท้อนให้เห็นความอหังการเชื่อมั่นในความคิดของตนเองมากเกินไปของนางด้วย

พระผ่านเกล้าเรานี้หรือเหลือ

พระทัยชื่อถือว่าคุณเขามิมา

ทั้งองค์พระมเหสีก็มีห้าม

ด้วยเป็นมิตรบิดุรงค์ของนางเยาว์

ประเวณีตั้งให้หลังหัก

จะเซใหญ่ถึงน้ำมีกำลัง

อันแม่ทัพจับได้แล้วไม่ฆ่า

ต้องตำรับจับให้มันคั้นให้ตาย

จะพลิกพลั้วชีวะหาเป็นอาวุธ

ต้องตัดศึกกล้ำที่สำคัญ

เหมือนนกุลลูกเสื่อเบื่อนักหนา

ถึงจะว่าเห็นไม่ฟังกำลังเมา

เพราะมีความการุญคิดคุณเขา

เว้นแต่เราจะต้องทำแต่ลำพัง

มันก็มีกทำร้ายเมื่อภายหลัง

เหมือนเสื่อขังถึงดงก็คงร้าย

ไปข้างหน้าศึกจะใหญ่ขึ้นใจหาย

จะทำภายหลังยากลำบากครัน

ประหารบุตรเจ้าลั้งกาให้อาสัตย์

นางหมายมันมุ่งเห็นจะเป็นการ

นางวาลีจัดการ "พลิกพลั้วชีวะหาเป็นอาวุธ" ด้วยการไขว่คว้าพูดเชือดเฉือนที่มแทงอุศเรนจนอกแตกตาย ผลจากการกระทำของนางคือถูกปีศาจอุศเรนเขาสังจนต้องตายตามไป นี่ก็คือนิยามของวรรณคดีที่นางวาลีได้รับ ถึงแม้ว่านางจะอยู่ฝ่ายของพระอภัยมณีแต่ด้วยความอวดดี ทำเกินคำสั่ง แสดงตนว่าเก่งกล้าฉลาดเหนือชาย ไขว่คว้าหาภัยที่ตนเองรูปชั่ว การเป็นผู้หญิงไม่ดีของนางวาลีจึงต้องสังเวยด้วยชีวิต นอกจากนั้น

เนื้อเรื่องต่อมาจึงแสดงให้เห็นว่านางผิตเพราะการฆ่าอุศเรนที่นางคิดว่าเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้องกลับก่อให้เกิดสงครามยืดเยื้อตามมาอีกหลายครั้งโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

นางละเวง

ตัวละครตัวสุดท้ายที่จะกล่าวถึงคือนางละเวง นางเป็นผู้หญิงเก่งกล้าเช่นเดียวกับตัวละครหญิงอื่นๆ ในเรื่องถึงแม้นางละเวงจะเป็นเสมือน "นางเอก" คนหนึ่ง แต่เราอาจจัดนางละเวงให้เป็นตัวละครหญิงแบบ "นารีพิฆาต" ได้นารีพิฆาตเป็นตัวละครที่เป็นตัวร้ายฝ่ายหญิงผู้ซึ่งมีเล่ห์เหลี่ยม ไซกอลองซุดลือตัวละครเอกฝ่ายชายที่เคราะห์ร้ายหรือผู้ชายคนอื่น ๆ เพื่อให้ได้รับผลบางอย่างที่เธอปรารถนา คำคำนี้มาจากภาษาฝรั่งเศสว่า "Femme Fatale" หมายถึงผู้หญิงอันตราย นารีพิฆาตมักจะพยายามบรรลุวัตถุประสงค์ของตนเองโดยไขมารยาหญิง (ความงาม เสน่ห์ ทักษะทางเพศ) ตัวละครกลุ่มนี้จะพวงพาคณสมบัติดังกล่าวย้ายไปด้วยเสมอ

ดังตอนที่นางละเวงพยายามไขเสน่ห์ของตนเองโดยให้ชาวเวทรูปของนางเพื่อตั้งดูตเจ้าเมืองต่างๆ ให้มาช่วยรบกับพระอภัยมณี

แล้วเลือกเหล่าสาวสุวรรณค์สำอางโฉม	งามประโลมล้าหญิงในสิงหล
ที่รูนราวสาวน้อยไรร้อยคน	มาสอนกลสัตรีให้ปรีชา
แมนชายใดได้ปะพ้อประเนตร	แสนทวยห้วงรักนั้นหนักหนา
แล้วฝึกหญิงยิงธนูสาตรา	เป็นรักของคณนั้นสามพันคน

นางละเวงเองไม่มีฝีมือในการรบเท่าใดนักถึงแม้จะมีความรู้ด้านนี้อยู่บ้างก็ตาม แต่นางละเวงเป็นผู้หญิงอันตรายเพราะรูจตุออนของชายว่า "เพราะรักศรัทธาหญิงช่วยชิงชัย" นางจึงได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากเจ้าเมืองต่างๆ ที่มาช่วยรบกับพระอภัยมณี แต่ถึงอย่างไร นางก็ไม่อาจเอาชนะได้ ประเด็นนี้อาจเป็นความเป็นธรรมชาติทางวรรณศิลป์ด้วยเช่นกันที่นางไม่สมควรชนะเพราะนางใช้วิธีสกปรกในการรบและเป็นเพียงผู้หญิง

เท่าที่กวีแสดงให้เห็น

เป็นที่น่าสังเกตว่าความร้ายของนางละเวงมิได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากตัวของนางเองแต่เกิดจากการยุยงส่งเสริมของบาทหลวง ความเป็นธรรมชาติทางวรรณศิลป์ของสุนทรภู่จึงไม่เลินเล่อนางถึงชีวิต ต่างกับผีเสื้อสมุทรและนางวาฬที่ร้ายด้วยตนเอง

ความขัดแย้งในเรื่องเกิดจากนางละเวงหลายต่อหลายครั้ง

รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างนางกับนางสุวรรณมาลีซึ่งต่างก็เป็นชายาของพระอภัยมณี แสดงให้เห็นว่าไม่ว่าตัวละครหญิงในเรื่องนี้จะมีความสามารถมากเพียงไรแต่ก็ยังปรากฏตัวในฐานะภาพเหมารวมของผู้หญิงที่จะต้องมีความหึงหวง เจ้าแค้นแค้นและผูกพยาบาท ซึ่งล้วนเป็นลักษณะด้านลบทั้งสิ้น สุดท้าย เมื่อพระอภัยมณีออกบวช นางทั้งสองขอดิตตามไปด้วย แต่ลำดับของกวี "คิดได้" ว่าสมควรละทางโลกเพื่อยุติความวุ่นวาย พระอภัยมณีก็ยังคงคิดได้ก่อน นางละเวงเป็นชายาจึงหลุดพ้นจากโมหะได้ด้วยอันสงฆ์เกื้อกูลจากคุณธรรมสูงส่งของพระอภัยมณีซึ่งเป็นตัวแทนของชาย และความเป็นธรรมชาติทางวรรณศิลป์ที่ไว้ชีวิตของนางเพราะกลับตัวได้นั่นเอง

ตัวละครหญิงร้ายในเรื่องพระอภัยมณีที่กล่าวถึงข้างต้นทั้งหมดน่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีที่แสดงให้เห็นความคาดหวังของสังคมที่มีต่อผู้หญิงว่าผู้หญิงสมควรจะมีกิริยาอ่อนหวาน สාරรวมกายใจ ไม่อวดดีถือดี และไม่ควรรูปร่างสมบัติหรือเสน่ห์ของตนในทางที่ผิด อันที่จริง มีตัวละครหญิงตัวอื่นๆ ในเรื่องอีกมากที่เจริญรอยตามนางในอุดมคติของวรรณคดีไทย

แต่การสร้างตัวละครหญิงร้ายให้ปรากฏชัดเป็นเครื่องยืนยันว่าผู้หญิงเองเป็นเพศที่มีความหลากหลายทั้งร้ายดี ทั้งยังสอนให้เห็นว่าสุนทรภู่รู้จักผู้หญิงดีพอที่จะหยั่งเห็นวิญญูณนารีพิฆาตที่อาจมีแฝงอยู่ในตัวของผู้หญิง

ที่ต่อระวังก็คือนารีพิฆาตที่ยังลอยนวลอยู่ในสังคมทุกวันนี้ไม่น่าจะถูกกำราบลงได้โดยง่ายอย่างที่ปรากฏในวรรณคดีเป็นแน่